

सुभाषितमाला -१।

अवबोधनम्।

अ. श्लोके पर्यायशब्दं चिनुत।

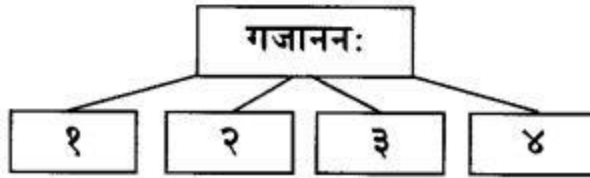
*१. उमासुतः, गणपतिः, गणेशः, = गजाननः।

वक्रतुण्डः, लम्बोदरः, एकदन्तः

२. कमलम्, नीरजम्, अम्बुजम्, सरोजम्, = पङ्कजम्।
अरविन्दम्

३. पार्वती, शिवा, गौरी, हिमसुता, कात्यायनी = उमा।

ब. गजाननस्य विशेषणपदानि चित्वा जालरेखाचित्रं पूरयत।

उत्तरः १. भूतगणादिसेवितः।

२. कपित्थजम्बूफलसारभक्षितः।

३. उमासुतः।

४. शोकविनाशकारकः।

क. समूहेतरं पदं चित्वा लिखत।

१. गजाननः, विघ्नेश्वरः, उमासुतः, महेश्वरः

उत्तरः महेश्वरः।

२. शोकविनाशकारकः, ब्रह्मा, भूतगणादिसेवितः, शिवपुत्रः

उत्तरः ब्रह्मा।

अवबोधनम्।

अ. श्लोके पर्यायशब्दं चिनुत।

१. नन्दिताः, आनन्दिताः, तुष्टाः, परितुष्टाः, = प्रमुदिताः।
हृष्टाः, मुदिताः
२. ईश्वरः परमेश्वरः, परमात्मा, भगवान्, स्वामी = प्रभुः।
३. मग्नाः, तल्लीनः, निमग्नाः = रताः।

ब. श्लोके विलोमशब्दं चिनुत।

- *१. दुष्कृतिनः × सुकृतिनः।
२. सुधियाम् × कुधियाम्।
३. भ्रान्तत्वात् × निर्भ्रान्तत्वात्।
४. आनयन्ते × नयन्ते।

क. समूहेतरपदं चिनुत।

१. नयन्ते, दूरीकुर्वन्ति, रताः, विदधत
उत्तरः रताः।

२. रताः, निर्भ्रान्तत्वात्, प्रमुदिताः
उत्तरः निर्भ्रान्तत्वात्।

ड. सन्धिविग्रहं कुरुत।

१. प्रभुपदरतास्ते = प्रभुपदरताः + ते।

अवबोधनम्।

अ. श्लोके विलोमशब्दं चिनुत।

- *१. दोषाः × गुणाः।
२. अज्ञानम् × ज्ञानम्।
३. गृह्णन्ति (घेतात) × मुञ्चन्ति। (सोडतात)

ब. समूहेतरपदं चित्वा लिखत।

१. ज्ञानात्, ज्ञानस्य, ज्ञानेन, गुणान्
उत्तरः गणान्।

क. सन्धिविग्रहं कुरुत।

१. सकलार्थसिद्धिर्ज्ञानादृते = सकलार्थसिद्धिः + ज्ञानात् + ऋते।

२. नार्थसिद्धिः = न + अर्थसिद्धिः।

ड. सन्धिं कुरुत।

*१. कदाचित् + ज्ञानम् = कदाचिज्ज्ञानम्।

*२. मत्वा + इति = मत्वेति।

अ. श्लोके पर्यायशब्दं चिनुत।

*१. राजा, पार्थिवः, भूपः, भूपालः, = नृपः।
क्षितीशः, नरेशः

२. मानवः, मनुष्यः, मनुजः = नरः।

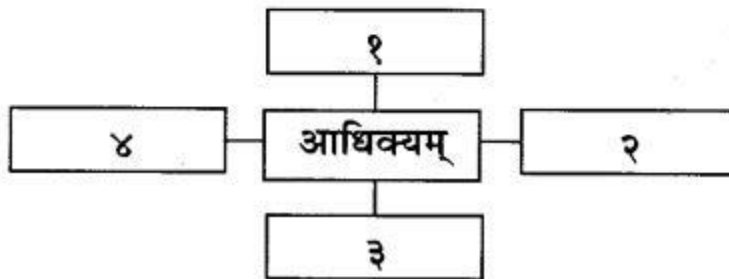
३. धृतिः, साहसम् = धैर्यम्।

ब. श्लोके विलोमशब्दं चिनुत।

१. न्यूनत्वम् × आधिक्यम्।

२. दण्डः × क्षमा।

क. जालरेखाचित्रं पूरयत।

- उत्तर: १. क्षमा। २. धैर्यम्।
३. आज्ञादानम्। ४. पराक्रमः।

ड. समूहेतरपदं चिनुत।

१. पराक्रमः, धैर्यम्, आधिक्यम्, क्षमा

उत्तर: आधिक्यम्।

इ. सन्धिविग्रहं कुरुत।

१. धैर्यमाज्ञादानम् = धैर्यम् + आज्ञादानम्।

अवबोधनम्।

अ. श्लोके समानार्थकपदं चिनुत।

*१. गुणी, सगुणः	= गुणवान्
२. मनुष्यः, नरः, मानवः	= पुरुषः।
३. साहचर्यः, सङ्गतिः, सम्पर्कः, मेलः	= सङ्गः।
४. याति, गच्छति, अधिगच्छति	= प्रयाति।
५. महत्त्वम्, महत्ता	= महिमा।
६. रहितः, हीनः, विहीनः	= विकलः।

ब. श्लोके विलोमशब्दं चिनुत।

*१. आयाति	× प्रयाति।
*२. दण्डः	× क्षमा।
३. लघिमा, लघुत्वम्	× महिमा।

क. समूहेतरपदं चिनुत।

१. गुणवान्, वंशभवः, वीणादण्डः

उत्तर: वीणादण्डः।

२. महिमानम्, पूज्यते, प्रयाति

उत्तर: महिमानम्।

ड. सन्धिविग्रहं कुरुत ।

१. गुणवानपि = गुणवान् + अपि ।

२. तुम्बीफलविकलो वीणादण्डः = तुम्बीफलविकलः +
वीणादण्डः ।

अवबोधनम् ।

अ. श्लोके समानार्थकपदं चित्वा लिखत ।

- *१. अपमानितः, अवमानितः, कुत्सितः = कदर्थितः ।
*२. ज्वाला, आर्चिः = शिखा ।
३. अग्निः, वैश्वानरः, अनलः = वह्निः ।
४. धीरः, शूरः, धैर्यवान् = धैर्यवृत्तिः ।

ब. श्लोके विलोमशब्दं चिनुत ।

१. कदर्थितः × सम्मानितः ।
२. धैर्यवृत्तिः × भीरुवृत्तिः ।
३. अधोमुखः × उन्नतमुखः ।
४. आयान्ति × यान्ति ।
५. नित्यम्, सदैव, निरन्तरम् × कदाचित् ।

क. सन्धिविग्रहं कुरुत।

- *१. वह्नेर्नाधः = वह्नेः + न + अधः।
२. कदार्थितस्यापि = कदार्थितस्य + अपि।

ड. सन्धिं कुरुत।

१. धैर्यवृत्तेः + न = धैर्यवृत्तेर्न।
२. कदाचित् + एव = कदाचिदेव।

इ. चतुर्थपदं लिखत।

१. कदर्थितस्यापि : कदर्थितस्य + अपि :: अधोमुखस्यापि

उत्तरः कदर्थितस्यापि : कदर्थितस्य + अपि :: अधोमुखस्यापि :
अधोमुखस्य + अपि

अवबोधनम्।

अ. श्लोके समानार्थकपदं चिनुत।

१. तैलम्, अक्तम् = स्नेहम्।
२. लक्ष्मीः, ऐश्वर्यम्, समृद्धिः = श्रीः।
३. दीपः, दीपकः = प्रदीपः।
४. रक्षा, भूतिः, भसितम् = भस्म।

ब. श्लोके विलोमशब्दं चिनुत।

- *१. क्रोधः, कोपः × स्नेहः।
२. आयास्यन्ति × प्रयास्यन्ति।

क. समूहेतरं पदं चिनुत।

१. पात्रगतम्, भस्मत्वम्, श्रीविवर्धनम्

उत्तरः भस्मत्वम्।

२. प्रयास्यन्ति, रक्ष, प्रदीप

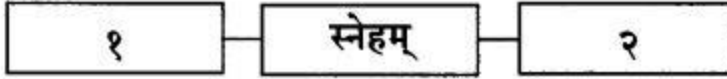
उत्तरः प्रदीप।

३. तेन, हि, विना

उत्तर: तेन ।

ड. जालचित्रं पूरयत ।

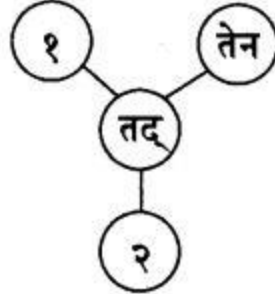
१. श्लोके आगते विशेषणे लिखित्वा पूरयत ।

उत्तर: १. पात्रगतम्।

२. श्रीविवर्धनम्।

२. तद् सर्वनाम्नः अन्ये विभक्ती प्रयुज्य पूरयत ।

उत्तर: १. तम्।

२. तस्मात्।

अवबोधनम्।

अ. श्लोके पर्यायवाचिशब्दं चिनुत ।

*१. वाचस्पतिः, देवगुरुः, देवाचार्यः = बृहस्पतिः ।

२. वीरता, विक्रमः, पराक्रमः, शौर्यम् = वीर्यम्।

३. वंशः अन्वयः = कुलम्।

४. सङ्गः, साहचर्यम्, मेलनम् = सङ्गतिः ।

ब. सन्धिं कुरुत।

१. कुर्यात् + इति + उवाच = कुर्यादित्युवाच।

क. समूहेतरपदं चिनुत।

१. कुलम्, सङ्गतिः, विचेष्टितम्, वीर्यम्,

उत्तरः सङ्गतिः।

२. ज्ञायते, कुर्यात्, विचेष्टितम्, उवाच

उत्तरः विचेष्टितम्।

सूचनानुसारं वाक्यपरिवर्तनं कुरुत।

*१. _____ ऋते काचन नार्थसिद्धिः। ('ज्ञान' शब्दस्य योग्यं रूपं योजयत।)

उत्तरः ज्ञानात् ऋते काचन नार्थसिद्धिः।

स्पष्टीकरण – ऋते या अव्ययास पञ्चमीची अपेक्षा असते.

*२. गजाननं नमामि। ('नमामि' इति क्रियापदस्य स्थाने 'नमः' इति अव्ययं प्रयोजयत।)

उत्तरः गजाननाय नमः।

स्पष्टीकरण – नमामि = नम् (१ परस्मैपदम्) वर्तमानकालः, प्रथमपुरुषः एकवचनम्।

∴ येथे लपलेला कर्ता 'अहम्' आहे.

गजानन हे कर्म असल्याने द्वितीयेत आहे.

'नमः' या अव्ययास चतुर्थीची अपेक्षा असते.

गजाननं ऐवजी 'गजाननाय' होईल.

'नमः' ला 'कर्ता' देण्याची अपेक्षा नाही.

*३. तेन विना भवद्गुणाः भस्मत्वं प्रयास्यन्ति। ('तद्' सर्वनाम्नः अन्यां विभक्तिं योजयत।)

उत्तरः तस्मात् / तद् विना भवद्गुणाः भस्मत्वं प्रयास्यन्ति।

स्पष्टीकरण – विना या अव्ययास पञ्चमी, तृतीया किंवा द्वितीयेची अपेक्षा असते.

४. सुकृतिनः श्रवणमनने विदधते। (एकवचने लिखत।)

उत्तरः सुकृती श्रवणमनने विधत्ते।

स्पष्टीकरण – सुकृतिन् – इन्नन्तं नाम, पुलिङ्गम् प्रथमा एकवचनम् = सुकृती (शशीप्रमाणे)

धा (३ उभयपद) – धत्ते दधाते दधते। वर्तमानकालः

>

५. त्वं पात्रगतं स्नेहं रक्ष। (भवान् प्रयोजयत।)

उत्तर: भवान् पात्रगतं स्नेहं रक्षतु।

स्पष्टीकरण – भवत् या सर्वनामास तृतीय पुरुषाची अपेक्षा असते.

युष्मद् या सर्वनामास द्वितीय पुरुषाची अपेक्षा असते.

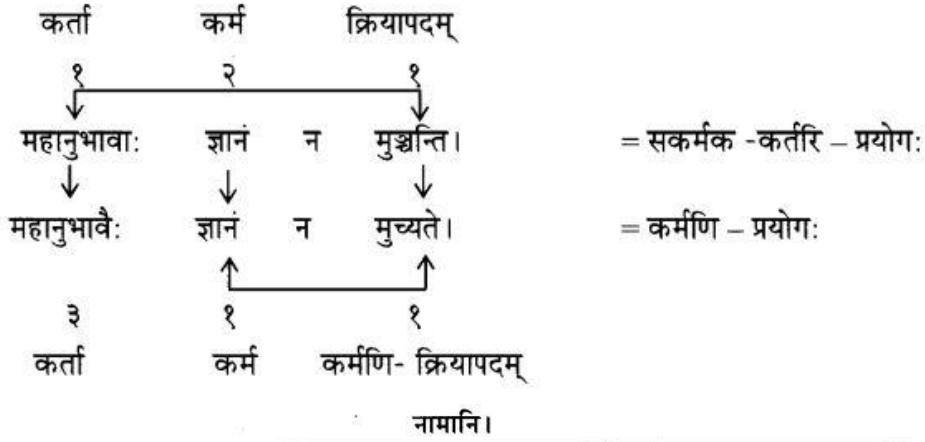
रक्ष - आज्ञार्थः, द्वितीयपुरुषः एकवचनम्।

रक्षतु - आज्ञार्थः, तृतीयपुरुषः एकवचनम्।

६. महानुभावाः ज्ञानं न मुञ्चन्ति। (प्रयोगपरिवर्तनं कुरुत।)

उत्तर: महानुभावैः ज्ञानं न मुच्यते।

स्पष्टीकरण –

क्र.	रूपम्	प्रातिपदिकम्	प्रकारः	लिङ्गम्	विभक्तिः	वचनम्
*४.	ज्ञानतेजसः	ज्ञानतेजस्	सकारान्तम्	नपुंसकलिङ्गम्	पञ्चमी षष्ठी	एकवचनम्
५.	गुरुचरणाभ्याम्	गुरुचरण	अकारान्तम्	पुंलिङ्गम्	तृतीया चतुर्थी पञ्चमी	द्विवचनम्
६.	निधिः	निधि	इकारान्तम्	पुंलिङ्गम्	प्रथमा	एकवचनम्
७.	मृत्तिका	मृत्तिका	आकारान्तम्	स्त्रीलिङ्गम्	प्रथमा	एकवचनम्
८.	हस्ताभ्याम्	हस्त	अकारान्तम्	पुंलिङ्गम्	तृतीया चतुर्थी पञ्चमी	द्विवचनम्
९.	स्पर्शात्	स्पर्श	अकारान्तम्	पुंलिङ्गम्	पञ्चमी	एकवचनम्